

Guerillakrigen mod Sovjetunionen i de baltiske lande

Nedenstående artikel er fundet i den svenske militærhistoriske bogklubs lille medlemsblad, *Pennan & Svärdet*, Tidsskrift för svenskt militärhistoriskt bibliotek. No. 1-2005.

På nettet <http://www.smb.nu>

Strid i mörker Gerillakriget i Baltikum mot Sovjetunionen

Av teol.kand., fil.kand., Jonas Öhman, översättare från litauiska till svenska.

[Billede 1](#)

Sovjetisk soldat bevogter en ødelagt bunker

Mycket litet är känt i väst om den desperata kamp som fördes av folken i de länder som i praktiken ockuperades av Sovjetunionen efter andra världskrigets slut. Män och kvinnor tog till vapen mot kommunistmakten, till en början i stort antal och med relativt stor framgång, så småningom i allt större desperation.

Detta okända krig, som på många håll pågick fram till mitten av 1950-talet, innebar stora lidanden och krävde tiotusentals liv. Den mest intensiva kampen fördes i västra Ukraina samt i Litauen.

I den bok, som presenteras i nästa nummer av PENNAN & SVÄRDET, skildras gerillakriget i det sydligaste av de baltiska länderna genom en av dem, som deltog i kampen, och med egna ögon såg dess förlopp. Major Juozas Luksa med täcknamnet Daumantas skildrar i sin bok *Skogsbröder*, hur han och andra med vapen i hand tog upp kampen mot den sovjetiska inkräktaren.

Det okända krigets historia

Billede 2

Kort over området

Det kan tyckas märkligt att så oerhört litet har kommit fram i till exempel Sverige om balternas och andra folks väpnade kamp mot Sovjetunionen i slutet av och efter andra världskriget.

Delvis handlar det givetvis om järnridåns effektiva avskärmning, som än i dag inte helt brutits, men måhända kan man också söka orsaker i den politiska och också psykologiska efterkrigsmiljön som präglad oss mer än vi kanske förstår. Under alla omständigheter lyfter nu SMB litet på en slöja som legat över ett nästan okänt stycke historia som ligger nära i både tiden och geografien.

Juozas Luksa skrev boken i Paris, där han befann sig som motståndrörelsens särskilda sändebud i slutet av 1940-talet efter att ha brutit sig ut genom järnridån tillsammans med några kamrater. Dess syfte var att visa upp för länderna i väst vad som försiggick i Baltikum under sovjetockupationen. Den fick dock då ett begränsat genomslag och det är egentligen inte förrän nu som dess vittnesbörd börjat uppskattas utanför den litauiska sfären. I förra numret av PENNAN & SVÄRDET beskrevs själva boken och dess innehåll, i detta nummer ges en allmän redogörelse för motståndskampen och dess förutsättningar.

Billede 3

Hyggelig stemning. Partisaner hos en bondefamilie.

Redan under den första ockupationen 1940 - 1941 hade det blivit tydligt för alla balter vad Sovjetunionen stod för. När Röda armén under 1944 hade pressat tillbaka tyskarna mot Preussen vidtog i Baltikum ett intensivt arbete för att "sovjetifiera" länderna. Detta innebar bland annat uppgjorda val, där Estland, Lettland och Litauen "frivilligt" anslöt sig till Sovjetunionen såsom republiker. Samhället omorganiserades i enlighet med de sovjetiska principerna med kollektivisering och centralisering, ofta

med hårresande resultat och stora lidanden för befolkningen som följd. Tvångsarbete och konfiskering av egendom och jordbruksprodukter blev vardagsmat. Alla som på något sätt opponerade sig kunde räkna med att trakasseras, fängslas, deporteras eller till och med avrättas. Ofta kunde hela familjer deporteras till Sibirien i rent förebyggande syfte. En massiv truppenärvaro - ofta i form av plundringslystna rödarmister - och den hänsynslösa säkerhetstjänstens metoder bidrog till att skapa en situation där allt fler såg väpnad kamp som den enda möjliga utvägen.

Den andra ockupationen

Billede 4

*Hjemmelavet
partisanvåbenskjold.*

Under den andra hälften av 1944 bildades stora partisangrupper i Litauen. Många män tvångsinkallades till Röda armén för att delta i slutstriden mot Nazityskland och valde att fly till skogs för att ansluta sig till dessa. I de skogrika delarna av landet, i synnerhet i den nordöstra regionen mot gränsen till Vitryssland, var partisanstyrkorna så omfattande att de engagerade sig i reguljära strider med i första hand NKVD-styrkor. Over hela landet uppstod mer eller mindre välorganiserade gerillagrupper som på olika sätt under flera år störde sovjetmakten. Dessa väpnade grupper hade ett brett stöd hos civilbefolkningen, på varje partisan gick det i allmänhet fyra eller fem så kallade "understödjare" som med mat, logi och underrättelseinformationer bistod i frihetskampen.

Billede 5

Afsked med en falden kammerat.

Till exempel var unga herdar och andra som rörde sig i skog och mark ovärderliga för att kunna få en bild av de sovjetiska trupperörelserna. En annan mycket viktig grupp var de unga kvinnor, som fungerade som bland annat budbärare, transportörer av vapen och ammunition och sjukvårdsansvariga. Vanmakten och

bitterheten från sovjetmyndigheternas sida över det civila motståndet blev allt större under tiden efter kriget och stora ansträngingar gjordes för att knäcka befolkningen på landsbygden, bland annat genom massiva deportationer och till och med avrättningar av hela familjer via agenter som agerade som "partisaner".

Det kan noteras, att gerillarörelsen erhöll mycket litet konkret understöd från väst i både moraliskt och praktiskt avseende. Så var till exempel i stort sett alla vapen, som användes av sovjetiskt eller tyskt ursprung, även om det förekom exempelvis finska, amerikanska och franska vapen.

[Billede 6](#)

Dræbte partisaner udstillet til skue.

Med tiden blev partisanerna alltmer skickliga på att modifiera den tillgängliga utrustningen för sina behov. Så kunde de förse tyska handgranater med en rysk "mantel" för att öka effekten. Vidare ändrades ofta sovjetiska automatgevär för att kunna använda större magasin. Uppfinningsrikedomen vad gällde gömställen var även den mycket stor och det förekom att sovjetiska soldater letade efter gömda skogs bröder i flera veckor inom ett litet område utan att kunna lokalisera deras bunkrar. Dessa förlades inte sällan under eller bredvid någon bondgård. En stor del av den underjordiska propagandan bedrevs via tryckpressar som placerades i välmaskerade bunkrar där tidningar, flygblad och upprop publicerades och sedan distribuerades via understödjarna och deras kanaler.

Samtliga motståndskämpar tog sig ett täcknamn som de sedan använde hela tiden. Täcknamnen hämtades ofta från naturen, djurriket eller från baltisk mytologi. Luksa kallade sig först Daumantas men ändrade sedermera detta till Skirmantas när han återvände från väst genom att 1950 flygas in från Tyskland via Östersjön och luftlandsättas för att organisera det fortsatta motståndet.

Strid i mörker

[Billede 7](#)

Opbevaring af ammunition.

Den større delen av gerillaaktiviteterna utfördes under dygnets mörka timmar. På många håll i landet hade partisanerna nästan fullständig kontroll över stora områden under natten då ryssarna drog sig tillbaka till sina befästa ställningar i byar och samhällen. Från början var motståndet helt okoordinerat men med tiden växte ett tämligen väl fungerande nätverk för kommunikationer mellan olika motståndsgrupper fram och man kunde genomföra flera gemensamma taktiska och strategiska operationer. Bland annat lyckades gerillarörelsen allvarligt störa valet till den sovjetiska politiska representationen 1946 genom att samordnat angripa vallokaler och hindra ryska styrkor från att röra sig fritt under valdagen.

Vid flera tillfällen utfördes också olika typer av planerade plundringsaktioner mot statliga förråd och fabriker. Specialoperationer för att likvidera centralt placerade kommunister genomfördes med stor list, fantasi och improvisationsförmåga.

[Billede 8](#)

Kvindelige partisaner.

Skogsbrödernas framfart frammanade legender och myter som spreds från mun till mun och tjänade som moraliskt stöd och tröst i en ofta närmast hopplös situation bland civilbefolkningen. Enskilda partisaner och olika strider fick en plats i den rika traditionen av folksånger, som balterna alltid haft. Ett exempel är sången om striden i Kalniskeskogen i södra Litauen där 80 partisaner, bland dem flera kvinnor, angreps av 800 NKVD-soldater och dödade 400 av dessa under det, att ryssarna gång på gång anföll skogs bröderna som förskansat sig i kuperad skogsterräng.

Som mest var tolv reguljära NKVD-regementen (organisationen bytte sedan namn flera gånger och är mest känd under beteckningen KGB) stationerade i Litauen för att bekämpa gerillarörelsen. Vidare upprättades speciella "antibanditförband" under överinseende en viss major Sokolov, som utförde ofattbart hänsynslösa operationer för att komma åt motståndsrörelsen, för övrigt en tänkvärd parallell till nutida ryska aktiviteter i kampen mot terrorism. Ett alltmer omfattande arbete med underrättelseaktiviteter och infiltra tion utfördes också, något som med tiden fick motståndet att delvis vittra sönder inifrån.

Billede 9

Fra fangelejren i Sibirien.

Den mest intensiva fasen av motståndet i Litauen varade från 1944 till mitten av 1946 med mycket omfattande stridshandlingar och också stora förluster på bägge sidor. Från 1946 till 1949 bedrevs kampen betydligt mer i det fördolda, med mindre partisangrupper som utförde begränsade operationer och jagades hårt av ryska säkerhetsstyrkor. Från 1949 till 1953 eller möjligen 1954 avtog motståndet alltmer men också under dessa sista år av mer organiserat väpnat motstånd förekom stridshandlingar av mer omfattande karaktär. Några få skogsbröder i Baltikum höll sig gömda ända in på 1960- och 1970-talen.

Billede 10

Kvindelig litauisk partisan.

Det ska inte stickas under stol med att kampen med tiden, från att ha varit mycket patriotisk och till och med en smula romantisk, fick allt mer brutala drag. På bägge sidor förekom skoningslösa vedergällningsaktioner och det var inte alltid enkelt för den civila befolkningen att befinna sig mellan de två stridande parterna.

Motståndet mot sovjetmakten i Litauen var betydligt hårdare än i både Lettland och Estland. Dels var graden av organisation i form av militärområden och centraliserad befälsföring betydligt högre, dels kunde det skogrika landet bjuda bättre möjligheter för att kunna skapa baser och gömställen. En viktig bakomliggande orsak var också de starka traditioner av självständighet och militär styrka som Litauen faktiskt kan referera till rent historiskt. Under tidig medeltid var landet en kraft att räkna med och sågs av både ryssar, svenskar, tyskar och polacker som ett reell maktfaktor.

Kampen mot Sovjetunionen och dess förtryck är än i dag ett levande tema i Baltikum, något som kan märkas i möten med i synnerhet äldre människor. Ambitionen att gå med i NATO, som nu också genomförts, kan ses bland annat mot bakgrund av gerillakriget under slutet av 1940-talet, ett krig som utspelades i "mörker" utan knappt ens ett symboliskt understöd från väst. SMB presenterar i februari boken Skogs brödet; ett vittnesbörd från denna kamp, rikligt försedd med unika bilder som aldrig tidigare publicerats i Sverige.

Tekst til illustrationerne

Billedtekst 1

De bunkrar, som skogsbröderna använde, var vanligen mycket väl maskerade, men det förekom, att de röjdes och omringades av sovjetiska soldater, som gjorde processen kort med dem, som fanns i dem. Här bevakas en sprängd bunker av en sovjetisk soldat. Under denna sökoperation, som utfördes 1949, sprängdes fem bunkrar och 19 partisaner fick sätta livet till.

Billedtekst 2

De nio militärområdena som den litauiska motståndsrörelsen verkade inom (1949). Landet delades vidare upp i tre försvarsområden, "Hav", "Berg" och "Syd".

Billedtekst 3

Det kanske viktigaste skälet till att gerillakriget kunde fortgå så länge, som det gjorde, var stödet från civilbefolkningen. Detta stöd var både moraliskt och praktiskt. Här sitter några partisaner tillsammans med en bondfamilj för kvällsmat och umgänge. Det kan tilläggas, att om den här typen av bilder hamnade i fel händer, fick det ödesdigra konsekvenser för de porträtterade.

Billedtekst 4

Det var viktigt för litauerne att kriget fördes i namn av landet och på en så att säga officiell nivå. Partisanerna sydde ofta egna förbandstecken och liknande för att i så hög grad som möjligt likna en reguljär arme. Här ett ärmtecken med namnet Lietuva (Litauen) över landets färger gult (solen), grönt (skogen och marken) och rött (det blod som runnit för självständigheten).

Billedtekst 5

Efterhand led motståndsrörelsen mycket svåra förluster. Här en bild på skogsbröder, som tar farväl av en stupad kamrat. Notera siffrorna på kortet, som satts dit av den sovjetiska säkerhetstjänsten för att identifiera de stående - en kuslig symbolik.

Billedtekst 6

Det var sällan skogsbröderna fick tillfälle att begrava sina döda. Ofta samlades liken ihop av ryssarna och

fördes till närmaste stad, där alla som bodde i närheten tvingades gå förbi för att säkerhetstjänsten skulle se, om någon reagerade, på vad de såg. Därefter skändades liken och slängdes till sist i en grusgrop eller någon annanstans utan att begravas.

Billedtekst 7

Uppfinningsrikedomen vad gällde vapen och underhåll var stor. Ofta förvarades patronerna i lufttäta flaskor av skogsbröderna för att undvika att de rostade.

Billedtekst 8

Många unga drog ut i fält för att försvara sitt land, både pojkar och flickor, ofta med en ganska romantisk bild av vad frihetskamp innebär. Här en bild på två unga litauiska kvinnor med tyska vapen, Jadvyga Pardinskaitė (täcknamn: Doktor Doolittle) och Marijana Đtarolytė (täcknamn: Stormbabyn).

Billedtekst 9

Hundratusentals balter, varav 118 000 litauer, deporterades under åren efter kriget till Sibirien eller andra platser i Sovjetunionen. Den allra största delen av dessa var kvinnor och barn. Efter avtjänad tid var det vanligt, att man inte fick återvända hem, utan var tvungen att stanna kvar i flera år ytterligare. Bilden är tagen i Zaijagrevområdet i Mongoliet.

Billedtekst 10

Desperationen hos befolkningen när de insåg, att ryssarna kommit för att stanna, är svår att föreställa sig. Många som under andra omständigheter inte ens skulle ha tänkt tanken gav sig på olika sätt in i kampen, ofta med vapen i hand. Här en litauisk partisankvinna med en rysk k-pist på bröstet. Ona Les_kaite (täcknamn: Akacia) tillfångatogs efter en tid i skogen.